

“Dosta toga sam prošla... više loših stvari nego dobrih u životu” – ženski putevi u beskućništvo u hrvatskom kontekstu

DOI: 10.5613/rzs.54.1.3
UDK 364.682.42-055.2(497.5)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 14. 9. 2023.

Lynette ŠIKIĆ-MIĆANOVIĆ <https://orcid.org/0000-0002-3836-0701>

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, Hrvatska
lyn.sikic-micanovic@pilar.hr

Paula GREINER <https://orcid.org/0000-0003-2692-4757>

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, Hrvatska
paula.greiner@pilar.hr

SAŽETAK

U radu se detaljno analiziraju životi i iskustva žena koje doživljavaju beskućništvo s posebnim osvrtom na njihove “puteve” u beskućništvo i “prekretnice” koje su do njega dovele. Istraživanje se temelji na kvalitativnim materijalima prikupljenim u sklopu CSRP projekta *Exploring Homelessness and Pathways to Social Inclusion: A Comparative Study of Contexts and Challenges in Swiss and Croatian Cities (br. IZHRZO_180631/1)*, a oslanja se na etnografski terenski rad, promatranje sa sudjelovanjem te polustrukturirane i *walk-along* intervju provedene sa ženama u beskućništvu u dvama hrvatskim gradovima. Na holistički način, osim objašnjenja samih sudionica, ovo istraživanje analizira i njihove biografije kako bi se vidjelo na koji su način različiti izazovi proželi njihove živote i u nekom trenutku doveli do beskućništva. U radu se prikazuju tri studije slučaja, kojima se pruža detaljan uvid u složenu kombinaciju okolnosti, iskustava i događaja koji odvođe žene u beskućništvo. Pokazuje se heterogenost njihovih “puteva” te kako interakcija individualnih izazova i strukturalnih čimbenika u hrvatskom kontekstu može dovesti do ekstremnih oblika beskućništva. Konačno, ovaj članak pokazuje da naponi za rješavanje i sprečavanje beskućništva zahtijevaju mnogo detaljnije i nijansirane razumijevanje temeljnih problema, potreba, ranjivosti i procesa koji u međusobnom djelovanju kulminiraju u iskustvu beskućništva.

Ključne riječi: etnografija ženskih puteva u beskućništvo, prekretnice beskućništva, okidači beskućništva, studije slučaja beskućništva, biografska analiza iskustava žena

Zahvale

Zahvaljujemo svim ženama koje su sudjelovale u ovom istraživanju. Njihovi doprinosi i spremnost da pruže uvide iz svojih osobnih iskustava beskućništva i promišljanju o njima, bili su ključni za istraživanje.

1. UVOD

Cilj je ove studije provesti detaljnu analizu života i iskustava žena koje doživljavaju beskućništvo s posebnim osvrtom na njihove “puteve” u beskućništvo i “prekretnice” koje su do njega dovele. Članak se oslanja na životne priče sugovornica kako bi se analizirali razlozi koje one navode prilikom objašnjenja svoga trenutnog beskućništva i okolnosti u kojima se nalaze. Na holistički način, osim njihovih objašnjenja, ovo istraživanje ispituje i pojedinačne biografije kako bi se vidjelo na koji su način različiti izazovi proželi njihove živote. Kako bi se dopunili i triangulirali podaci prikupljeni polustrukturiranim i *walk-along* intervjuima, provodilo se etnografsko promatranje i vođenje terenskih bilješki u različitim uslugama za beskućnike i na javnim mjestima tijekom ove studije.

U ovom članku beskućništvu¹ pristupamo kao situaciji, a ne kao aspektu identiteta. U takvoj konceptualizaciji beskućništva situacije su dinamične i podložne promjenama tijekom vremena. Kako nedostaje studija koje ispituju temeljne razloge beskućništva iz perspektive žena, osobito smo zainteresirane za prepoznavanje puteva i obrazaca u biografijama žena. Studije su pokazale da je beskućništvo žena rijetko posljedica jednoga precipitirajućeg događaja, radnje, iskustva ili problema; to je proces ili kulminacija složenog niza iskustava koji u kombinaciji rezultiraju nestabilnošću stanovanja i posljedičnim beskućništvom (vidi Martijn i Sharpe, 2006; Mayock i Sheridan, 2012). Kao način “davanja smisla” nalazima istraživanja o beskućništvu, studija koristi koncept putova beskućništva, koji je “potencijalno koristan” u otkrivanju postojanja određenog broja obrazaca koji se pojavljuju u životnim tokovima nekih ljudi (Somerville, 2013: 385). Pristup putanja stanovanja (engl. *housing pathways*) (Clapham, 2002, 2003) omogućuje identifikaciju struk-

---

¹ Ova analiza koristi Europsku tipologiju beskućništva i stambene isključenosti (ETHOS) koja predstavlja transnacionalni okvir i definiciju koju je razvila FEANSTA. Ta tipologija klasificira životne situacije koje konstituiraju beskućništvo ili stambenu isključenost i identificira četiri glavne kategorije životnih situacija: bez krova nad glavom (spavanje na cesti bez ikakvog skloništa); bez kuće (s mjestom za spavanje, ali privremeno u ustanovama ili prihvatilištima); nesigurno stanovanje (prijeti ozbiljna isključenost zbog nesigurnog najma, deložacije, obiteljskog nasilja); i neadekvatno stanovanje (u kamp-prikolicama u ilegalnim kampovima, u neprikladnim stanovima i ekstremna prenapučenost). Vidi FEANSTA (2005) ETHOS tipologija: <https://www.feantsa.org/en/toolkit/2005/04/01/ethos-typology-on-homelessness-and-housing-exclusion>

turnih i individualnih pokretača beskućništva te nudi priliku da se bavimo složenim načinima na koje individualno djelovanje i struktura međusobno integriraju kako bi proizveli putanje beskućnika. Neke studije (Philip i dr., 2012; Mayock i Corr, 2013) koristile su i koncept prekretnica (engl. *turning point*) kako bi pokazale određene disruptivne događaje na putanjama ljudi koji dovode do ključne promjene u značajnosti, svrsi ili smjeru putanje osobe (Teruya i Hser, 2010).

2. PUTANJE I PREKRETNICE – RODNO UVJETOVANE RAZLIKE I SLIČNOSTI

Brojna istraživanja pokazuju da je beskućništvo rezultat kombinacije brojnih osobnih i strukturnih čimbenika koji se manifestiraju na različite načine (Roger i Patterson, 2010). Na mnoge važne načine beskućnici i beskućnice dijele ista iskustva. Na primjer, muškarci i žene mogu patiti od ekstremnog siromaštva, nezaposlenosti, nedostatka pristupačnog stambenog prostora, poteškoća u djetinjstvu, raspada odnosa, zlorabe droga i/ili alkohola, poteškoća na životnom putu i problema s mentalnim zdravljem. Najčešće se te okolnosti pojavljuju u mnogim putanjama beskućništva i prepoznate su kao faktori koji doprinose beskućništvu (Belcher i dr., 2001; Clapham, 2002, 2003; Martijn i Sharpe, 2006; Padgett, 2007). U analizi pozadinskih iskustava, Bowpitt i dr. (2011) otkrili su da postoje neke značajne sličnosti između muškaraca i žena u beskućništvu. Otprilike polovina muškaraca i žena u njihovoj studiji pretrpjela je gubitak bliske osobe ili drugu veliku traumu u životu, dok je tri četvrtine muškaraca i žena pripisalo svoje beskućništvo, barem djelomično, raspadu obitelji ili veze.

Nasuprot tomu, pokazano je da žene i muškarci s iskustvom beskućništva imaju različite puteve do beskućništva: kao uzrok svog beskućništva žene najčešće navode deložaciju, dok će muškarci svoje beskućništvo češće pripisati gubitku posla (Hecht i Coyle, 2001; Tessler, Rosenheck i Gamache, 2001). U velikoj studiji provedenoj u petnaest gradova u SAD-u (koja je uključivala 4 997 muškaraca i 2 727 žena), istražujući puteve do beskućništva, Tessler i dr. (2001) pronašli su rodne razlike. Muškarci su češće navodili "gubitak posla, otpust iz ustanove, probleme s mentalnim zdravljem i probleme s alkoholom ili drogom" kao čimbenike koji utječu na njihovo beskućništvo. Za usporedbu, žene su češće navodile "deložaciju, međuljudski sukob i nekoga tko više nije u mogućnosti ili ne želi pomoći" (Tessler i dr., 2001: 248). Nekoliko je studija uvjerljivo pokazalo da rod igra ulogu i da se žene ne susreću s beskućništvom na isti način kao muškarci. Okidači za žensko beskućništvo često su različiti, kao i ženske putanje i iskustva dok su beskućnice (Bretherton, 2017). Na primjer, Reeve (2018) piše o tome kako rodni čimbenici kao što su iskustva nasilja i seksualnog zlostavljanja, zanemarivanja, majčinske trau-

me i žalosti uvelike utječu na putanje žena u i kroz beskućništvo te iz beskućništva. Specifično, nasilje u obitelji/partnersko nasilje često se navodi u istraživačkoj literaturi kao izravni ili neizravni uzrok ženskog beskućništva (vidi Anderson i Imle, 2001; Baptista 2010; Belcher i dr. 2001; Bretherton, 2017; Bowpitt i dr., 2011; Brush i dr., 2018; Mayock i Sheridan, 2012; O'Grady i Gaetz, 2004; Piat, Polvere i Kirst, 2015; Reeve, 2018; Reeve, Casey i Goudie, 2006; Tutty i dr., 2014). Nasilje, koje nije samo epizoda u nečijem životu, nego praksa, također može povećati vjerojatnost beskućništva. Na primjer, u svojoj studiji sa 60 žena, Mayock i Sheridan (2012) otkrili su da su gotovo tri četvrtine (72%) sudionica doživjele nasilje i/ili zlostavljanje u djetinjstvu, a dvije trećine sudionica doživjele su nasilje od strane intimnog partnera u odrasloj dobi. Iako i muškarci i žene doživljavaju nasilje u obitelji/partnersko nasilje, studija Bowpitta i dr. (2011) pokazuje da će žene vjerojatnije biti natjerane na bijeg radi vlastite sigurnosti, dok se čini da muškarci češće mogu otići u trenutku koji sami odaberu. Relevantno, Belcher i dr. (2001) skreću pozornost na probleme koji pridonose ženskom beskućništvu, kao što su zanemarivanje i/ili zlostavljanje u djetinjstvu, obiteljsko nasilje, partnersko nasilje, zlouporeba supstanci, mentalna bolest, financijska nestabilnost itd., koji su međusobno povezani i uvijek treba uzeti u obzir njihov kumulativni učinak.

3. METODOLOGIJA

Ovo eksplorativno istraživanje integriralo je biografske intervjuje i etnografska promatranja kako bi ispitalo puteve naših sugovornica u beskućništvo i kroz njega. Pristup puteva naglašava djelovanje i interakcije ljudi, uključujući njihove stavove i motivaciju s obzirom na stanovanje tijekom vremena i istodobno ih stavlja u kontekst s obzirom na izbore i ograničenja s kojima se pojedinci suočavaju (Mayock i Parker, 2020). Studija je osmišljena kako bi pružila detaljan prikaz života i iskustava beskućnica, povezanih s jednom ili više epizoda beskućništva te životom nakon njih. Središnje mjesto u istraživanju bila je predanost povezivanju sa ženama na načine koji bi im omogućili da artikuliraju svoja iskustva, vlastitim riječima, s ciljem prikupljanja značajnih istraživačkih materijala koji bi potencijalno mogli informirati buduću politiku i praksu.

Intervjui provedeni u dvama hrvatskim gradovima² započeli su pozivom našim sugovornicama da s nama podijele što misle da je dovelo do njihove trenutačne

² Cilj širega međunarodnog projekta bio je povećati razumijevanje beskućništva u dva izrazito različita društveno-kulturna, povijesna, ekonomska konteksta (Hrvatska i Švicarska). Oba tima odabrala su dva veća grada jer kvalitativne studije nemaju za cilj dobiti statistički reprezentativan profil bilo kojeg fenomena koji se proučava. U konceptualizaciji ovoga etnografskog projekta nije bio predviđen širi geografski prostor.

situacije. Polustrukturirani intervjui odabrani su jer pružaju najbolji mogući pristup istraživanju značenja i perspektiva o temama koje su podzastupljene. Prije intervjua sa sugovornicama je uspostavljen kontakt (putem volontiranja) te smo s njima bili upoznati i razvijali odnos i prije početka samog intervjua. S obzirom na to da nam je bilo vrlo važno ostvariti odnos povjerenja, otvoreno smo govorili o cilju i svrsi našeg istraživanja. Naše sudionice, kao osobe s iskustvom beskućništva, doživljene su kao stručnjakinje za temu kojom se bavimo, što nam je pomoglo razumjeti njihova iskustva beskućništva. Kako je riječ o osjetljivoj temi, prije svakog intervjua sugovornice su dobile informativni letak koji je sadržavao informacije o naravi i sadržaju studije, etičkim razmatranjima koja se odnose na privatnost, anonimnost i povjerljivost. Sugovornice su više puta informirane o tijeku intervjua, same su odabirale lokaciju na kojoj će se intervju odvijati, informirane su o mogućnosti da odustanu od intervjua u svakom trenutku, ne odgovore na pitanja koja ne žele itd. Intervjui su u prosjeku trajali između jednoga i tri sata. Same intervju sa sugovornicama provodile su uglavnom žene, a jedan je istraživač bio muškarac. U slučaju kad su žene provodile intervju, uočeno je kako je naš vlastiti identitet kao žena često pridonosio osjećaju povjerenja i otvaranju sugovornica po nekim pitanjima koja su bila osjetljiva. Sugovornice bi često isticale pozitivan utjecaj koji bi na njih imao intervju i prilika da pričaju o temama koje bi doživljavale "ženskima". No, čak i kad je intervju provodila muška osoba, puno je pozornosti posvećeno tome da se sugovornice osjećaju ugodno i sigurno. Prvi krug intervjua bio je usredotočen na njihove životne priče (npr. trenutačna situacija i njihovi životi prije beskućništva), tipični dani, brige, izazovi, poteškoće, pozitivna iskustva, pomoć/podrška, briga o sebi, društveni kontakti i budući planovi. Drugi krug intervjua bio je usredotočen na važne promjene u njihovim životima, njihovu stambenu situaciju, svakodnevni život i utjecaj pandemije virusa Covid-19.³ Osim nekoliko otvorenih pitanja vezanih uz njihov prvi intervju, zanimali su nas njihovi osjećaji pripadnosti i nepripadanja, socijalna uključenost i njihove perspektive o putovima izlaska iz beskućništva. Teme intervjua uključivale su i povijest stanovanja/beskućništva; obiteljske prilike i socijalne kontakte; povijest nasilja/viktimizacije, zdravlje i mentalno zdravlje; korištenje droga/alkohola i angažman s uslugama (za beskućnike). Intervjui "u hod" (engl. *walk alongs*) dali su uvid u određena mjesta koja imaju značenje za sudionice istraživanja. Taj tip intervjua bio je vođen od strane sudionica koje su bile pozvane da nam pokažu svoje svakodnevne rutine, rute kretanja i mjesta od značaja te govore o svojim osjećajima i iskustvima povezanim s tim mjestima. Metoda "intervjua u hod" omogućila nam je fleksibilnost, sudionice su mogle same odabrati rutu ho-

³ Protokole intervjua za 1. i 2. krug intervjuiranja zajednički su osmislili švicarski i hrvatski timovi. Sadržavali su ključna pitanja vezana uz nekoliko u tekstu spomenutih tema. Istraživači su potaknuti da dalje istražuju i postavljaju daljnja pitanja (engl. *probing*) ovisno o odgovorima i kontekstu.

danja i postaviti tempo, te smo tijekom tih intervjuva nastojali minimalno intervenirati pa smo puštali da se informacije i iskustva otkrivaju putem asocijacija i samog iskustva hodanja – to je omogućilo skupljanje vrlo bogatih, katkad i neočekivanih podataka.

Kao način nadopune i triangulacije istraživačkih materijala, etnografska promatranja provodili su svi članovi tima više od četiri godine na različitim lokacijama kao što su dnevni centri, prihvatilišta i javna mjesta, npr. središnji željeznički kolodvor i parkovi. Cilj je bio zabilježiti svakodnevna iskustva beskućnica “bivanjem tamo” (engl. “*being there*”), kao i stvoriti priliku da se iz prve ruke shvate njihove perspektive i svjetonazori (Robben i Sluka, 2012). Članovi tima često su bili angažirani kao volonteri na tjednoj bazi u nekim nevladinim organizacijama, što je stvorilo mnoge terenske bilješke koje su povećale naše razumijevanje različitih tema beskućništva, kao i etičkih i metodoloških dilema i izazova s kojima se suočavamo provodeći osjetljiva istraživanja s ranjivom i marginaliziranom populacijom. Volontiranje po nekoliko sati tjedno omogućilo je i razvoj odnosa sa sudionicima i sudionicama⁴ istraživanja te uspostavljanje povjerenja. Tijekom volontiranja za “outreach” udruugu, istraživačice su sudjelovale u dijeljenju paketa pomoći osobama u beskućništvu, razgovoru i pružanju emocionalne i psihološke podrške te ponekad i u vidu pružanja pomoći u rješavanju administrativnih, pravnih i stambenih problema. Tijekom volontiranja u prenoćištu i dnevnom boravku za osobe u beskućništvu⁵, istraživač i istraživačice su se družile/i i provodile/i vrijeme s korisnicima. Dugotrajni terenski rad i timski sastanci također su nam dali priliku povezati ono što sudionice istraživanja govore s onim što rade. Kako je ovo istraživanje bilo koncipirano na holistički način, predviđeno je da terenski rad uključi širu skupinu ljudi koji rade s osobama koje doživljavaju beskućništvo. To je uključivalo razgovore s pružateljima usluga (npr., koordinatorima/radnicima NVO-a, socijalnim radnicima, predstavnicima Ministarstva rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike, volonterima, policajcima, svećenicima, knjižničarima itd.). To nam je pružilo priliku da usporedimo materijale istraživanja ako postoje proturječja ili nedosljednosti. Suradnja s različitim organizacijama u okviru ovog projekta bila je jednostavna jer su većina njih bili naši partneri potpore od samog početka.

Istraživački audiomaterijali (digitalno snimljeni) transkribirani su od riječi do riječi i provjereni od strane članova tima u pogledu točnosti i odobreni od strane sudionica istraživanja ako se to zatraži. Svi su istraživački materijali kodirani s pomoću *Atlas.ti* programskog paketa za analizu kvalitativnih podataka, od strane više članova tima, što je omogućilo veću vjerodostojnost. Transkripti intervjuva

⁴ Ovom su analizom obuhvaćene samo sudionice istraživanja, no u sklopu širega projektnog istraživanja obuhvaćeno je i iskustvo muškaraca.

⁵ Točni su nazivi izostavljeni radi anonimizacije.

analizirani su koristeći tematsku analizu, kako bi se prepoznale sličnosti i razlike unutar istraživačkih materijala. S pomoću tematske analize bilo je moguće generirati i uvide koje možda ne bismo očekivali, te interpretirati materijal s obzirom na društveni kontekst, a osobito je korisna i radi njezina potencijala za pružanje informacija za razvoj politika (Braun i Clarke, 2006: 97). Analiza je uključivala pomno čitanje i evaluaciju istraživačkih materijala, stvaranje početnih kodova kako bi se identificirale zajedničke teme i razlikovale priče sudionica, s ciljem razumijevanja fenomena iz njihove perspektive. Analiza je bila induktivna, čime se omogućilo da teme proizađu iz podataka, što je u ovom slučaju preferirano nad pristupom "odozgo prema dolje". Spomenuti je proces rezultirao dvjema temama koje su ključne za razumijevanje puteva u beskućništvo: teška iskustva u djetinjstvu i siromaštvo te okidači beskućništva.

Tijekom analize također su izrađene "karte ruta" (engl. *route maps*) koje su dokumentirale ključne značajke i vremensku traku životne priče svake žene. Ključni prijelazi (kao što su oni povezani s djetinjstvom/obiteljskim iskustvima, obrazovanjem, zaposlenjem, stambenom (ne)stabilnošću, odnosima) ili "prekretnice" zacrtane su u tim kartama ruta kako bi se dobio uvid u "subjektivno iskustvo osobne promjene" (Thomson i dr., 2002: 337). Detaljnije ilustrativne karte ruta s biografskim detaljima nisu se uvrstile kao metoda prikazivanja kako bi se zaštitio identitet naših sudionica istraživanja, odnosno povjerljivost koju smo im obećali. U ovoj su studiji također korišteni upitnici koji su uključivali demografske podatke kao što su mjesto rođenja, dob, bračni status, broj djece, obrazovanje, vjera, nacionalnost, povijest zaposlenja, povijest stanovanja, izvori prihoda, zdravstveno osiguranje, pravni status itd., kao i terenske bilješke svakog istraživača, sve za izradu osnovnih profila svake sudionice za referencu tijekom intervjua, analize podataka i pisanja rezultata. Tumačenja materijala istraživanja zajedno s doslovnim citatima sugovornica koriste se za predstavljanje nalaza. Imena sudionica izmijenjena su (stvoren su pseudonimi) kao i podaci koji bi ih mogli identificirati, kako bi identitet sudionica ostao skriven.

U našem je istraživanju provedeno 14 intervjua s 8 žena koje su u nekom razdoblju života imale iskustvo beskućništva⁶. Taj broj žena u studiji odraz je činjenice da je žensko beskućništvo najčešće skriveno i ženama je teže pristupiti. Sudionice smo birali prema sljedećim kriterijima: spavanje na ulici ili boravak u prihvatilištu u jednom od dvaju izabranih gradova. Riječ je o ženama u dobi od 27 do 66 godina. Svaka od njih imala je iskustvo života u uličnom beskućništvu, no također su imale

⁶ S pet sudionica provedeni su intervjui prvog i drugog kruga u razdoblju od minimalno šest mjeseci, a s jednom sudionicom proveden je i dodatni *walk-along* intervju. S tri sudionice proveden je samo intervju prvog kruga. Sa sedam sudionica intervjui su provedeni u Zagrebu, gdje su se nalazile u to vrijeme, a s jednom u Splitu. Imena gradova izostavljena su u analizi radi anonimizacije.

iskustva drugih oblika beskućništva: bile su u prihvatilištima/prenočištima, institucijama, bolnicama, nesigurnom i neadekvatnom smještaju. Sve osim jedne sudionice u nekoj su točki života imale iskustvo uličnog beskućništva, najekstremnije manifestacije beskućništva. Većina sugovornica imala je iskustvo beskućništva u trajanju od 4 do 7 godina. Tri su žene imale iskustvo beskućništva kraće od godine dok je jedna izvijestila o povijesti beskućništva koje je trajalo desetljeće. Pet sudionica nikad se nije udavalo, jedna je udovica, a dvije su razvedene. Tijekom provođenja intervjua pet je sudionica bilo u uličnom beskućništvu, jedna se nalazila u neadekvatnom smještaju, a jedna u prenočištu za osobe u beskućništvu, dok su preostale dvije bile smještene, no i dalje u nesigurnim situacijama. Iako je u literaturi prepoznato da su žene u beskućništvu često u pratnji djece (Meanwell, 2012), s obzirom na to da u Hrvatskoj ne postoji smještaj za obitelji koje su u beskućništvu, nijedna od naših sudionica nije imala maloljetnu djecu s kojom je živjela u tom trenutku. Jedna je sudionica izgubila skrbništvo nad svojih šestoro djece, što je također prepoznato kao često iskustvo žena u beskućništvu (Meanwell, 2012). Tri su sudionice imale već odraslu djecu.

Mnoge su kazivačice iskusile strukturne izazove, uključujući siromaštvo i deprivaciju, kao i stambenu nestabilnost u odrasloj dobi (6), a u nekim slučajevima to se dogodilo u njihovim šezdesetim godinama (2). Veliki broj ušao je u odraslu dob s ograničenim ili nikakvim obrazovnim kvalifikacijama. Tri su sudionice financijski ovisile o socijalnim davanjima, dok su se ostale oslanjale na rad u sivoj ekonomiji. Četiri sudionice govore o problemima s ovisnosti o drogama i alkoholu. Tri su žene otkrile probleme s mentalnim zdravljem, a četiri ih je spomenulo probleme s fizičkim zdravljem.

4. ANALIZA I RASPRAVA

4.1. Teška iskustva u djetinjstvu i siromaštvo

Iskustva i putevi naših sudionica u beskućništvo vrlo su heterogeni, ali ono što im je svima zajedničko (s jednom iznimkom) jest odrastanje u teškim obiteljskim prilikama i okolnostima siromaštva od najranije dobi. Pet intervjuiranih žena koje su pružile detaljne informacije o svom djetinjstvu opisale su problematične, traumatične ili izazovne rane godine života. Istraživanje ženskih narativa o "odrastanju" otkrilo je kombinaciju fizičkog i seksualnog zlostavljanja tijekom djetinjstva ili zanemarivanja i uskraćenosti bilo zbog odsutnosti ili nekompetentnosti roditelja. Na primjer, Katica objašnjava da je otišla od kuće čim je i mogla, s 18 godina, jer su njezina oba roditelja bili alkoholičari koji su je kao dijete zanemarivali:

Tata i mama za mene nisu nikad marili kao roditelji koji bi bili brižni, da bi se za mene ipak malo pobrinuli pa kako je, gdje je, da li je živa, da li je sretna, da li je nesretna, da li je tužna i tako. Bilo bi lijepo da sam takve roditelje imala, ali eto, pod takvom sam zvijezdom rođena da sam tako sretna bila. Bog moj nije tako htio, ni sudbina. Ali tata i mama bi bili, da su bili dobri, što ih ja ne krivim i ne optužujem za ništa (Katica)

Slično iskustvo ima i Tina, koja je odrasla svjedočeći nasilju između svojih roditelja koji su oboje postali alkoholičari. Također je pretrpjela traume od silovanja s 14 godina, majčinog samoubojstva i očeve smrti prije nego što je navršila 16 godina:

Moja mama je jako pila, puno je pila. I kad je pila je radila sranja. Pokušavala se ubiti na različite načine i sve je... (Tina)

Za razumijevanje trenutačnih životnih situacija važno je uzeti u obzir i obiteljske povijesti. Značajke ranog života koje povećavaju vjerojatnost beskućništva u odraslosti uključuju "zlostavljanje, zanemarivanje, napuštanje, nestabilnost, siromaštvo i probleme mentalnog zdravlja roditelja uključujući i zlouporabu droga" (Fingfeld-Connet, 2010: 463). S obzirom na takve okolnosti, mladim djevojkama je teško razviti vještine adaptivnog rješavanja problema i donošenja odluka. Sukladno tome, postajanje beskućnikom uključuje postupnu silaznu spiralu, koja često počinje u djetinjstvu (Fingfeld-Connet, 2010). Iako sama po sebi ta iskustva možda nisu izravne prethodnice beskućništvu, mogla bi imati ozbiljan utjecaj na živote tih žena što ih dovodi u rizik od beskućništva.

4.2. Okidači beskućništva

Četiri sugovornice u ovom uzorku identificirale su stambenu krizu, bilo zbog deložacije ili gubitka doma, kao okidač beskućništva. Na primjer, Nataliju su neplaćeni računi na kraju doveli do deložacije, a Tina je dva puta bila izbačena iz kuće svoje svekrve, svaki put kad je njezin zaručnik završio u zatvoru:

Ovo mi je drugi put da sam na ulici i to zbog, zbog [ime osobe], to jest majke od mog bivšeg zaručnika koji je trenutno u zatvoru... I kako je moj bivši završio u zatvoru, tako su mi njegova majka i brat dali rok 10 dana da se pokupim, iako je pola stana moje, jer ja sam isto uložila u taj stan. Odjavili su me sa adrese.
(Tina)

Dvije žene izgubile su svoje domove jer su postale žrtve prijevare kroz rizičan kredit (vidi studiju slučaja 3) i pristanak da budu jamkinje. Primjerice, Jagoda s tridesetogodišnjim radnim iskustvom u istoj tvrtki u rodnom gradu bila je žrtva prijevare kad je pristala biti jamkinja. Nakon toga nije mogla vratiti te nametnute dugove i izgubila je obiteljsku kuću:

A 2007. sam bila jamac, 2009. ovrha došla. Malo sam išla po kućama po [ime grada] čistila i onda u 11. mjesecu došla u [Ime grada], 21 dan spavala vani, jela iz kontejnera... (Jagoda)

Neki identificirani okidači su strukturni uzroci beskućništva (gubitak poslova i nedostatak pristupačnog/adekvatnog smještaja). Primjerice, gubitak posla za Katicu bio je okidač koji ju je doveo do beskućništva u dobi od 30 godina (ima iskustva boravka na ulici i u prihvatilištu), a koje traje posljednje desetljeće. Za druge poput Ankice gubitak posla (zbog bankrota) ozbiljno je utjecao na njezinu sposobnost da se brine za sebe i druge. Siromaštvo, glavni okidač za beskućništvo, natjeralo ju je da migrira u glavni grad gdje je pristupačan i adekvatan stan nedostupan nekome poput nje s ograničenim financijama i dugovima:

Radila sam kao financijski knjigovođa, imala sam jako dobru karijeru u trgovačkoj firmi, jako puno novaca, svega, svačega. Skrbila sam o roditeljima, sve sam mogla u kuću uložiti sebi i bolesnom bratu, bolesnoj majci, ocu, tako da je to bio jedan divan period. 20 godina bez traženja nekakve pomoći ili bilo čega što me je činilo jako sretnom da sam i drugima mogla pomagati. Zatim se desilo da se tata teško razbolio. Ja sam u međuvremenu, firma je propala, ostala bez posla... Nakon dva dana sam se uputila u [Ime grada] trbuhom za kruhom jer više firma nije postojala, otišla je u stečaj. (Ankica)

Iako Ankica ima kuću u rodnom mjestu, shvaća da je u Slavoniji manje mogućnosti za rad i da joj oslanjanje na socijalnu pomoć ne bi pružilo odgovarajuću podršku. Iz tih razloga želi ostati u *[Ime grada]*, ali joj je teško pronaći pristupačan, adekvatan smještaj s obzirom na ograničen pristup poslovima. Sve lošije zdravstveno stanje kao i njezina dob (kasne pedesete) glavna su joj prepreka pri zapošljavanju. Napominje i da je jako ovisna o milostinji jer nema nikoga tko bi brinuo o njoj, jer je u tragičnim okolnostima izgubila sve članove uže obitelji.

Tijekom intervjua žene su mogle detaljnije objasniti specifične okolnosti i kontekste koji su ih doveli do beskućništva. Njihova su objašnjenja otkrila da neposredni "okidači" beskućništva prikrivaju mnoštvo temeljnih problema, iskustava i procesa, koji svi utječu na vjerojatnost ishoda beskućništva (vidi Reeve i dr., 2006). Ankičin primjer jasno pokazuje kako se različite ranjivosti (npr. starija dob, zdravstveni problemi, siromaštvo, nedostatak društvenog kapitala itd.) presijecaju i ograničavaju Ankičino djelovanje u kontekstu strukturalnih nejednakosti. Iz tog razloga analiza uvijek zahtijeva daleko detaljnije i nijansirane razumijevanje temeljnih problema, potreba, ranjivosti i procesa koji kulminiraju iskustvom beskućništva.

Beskućništvo također može biti potaknuto međuljudskim čimbenicima kao što je nasilje od strane intimnog partnera, koje mnoge beskućnice doživljavaju češće od muškaraca prema već spomenutoj istraživačkoj literaturi (ranije u tekstu). Većina sudionica (osim jedne) u ovoj studiji svjedočila je nasilju ili doživjela nasilje i/ili zlostavljanje tijekom djetinjstva i/ili odrasle dobi. Za 4 žene u ovoj studiji⁷ rodno uvjetovano nasilje bilo je obilježje ženskih biografskih izvještaja i bilo je izravno ili neizravno povezano s time da su postale beskućnice. Najočitiye se to može vidjeti u Natašinoj životnoj putanji (vidi studiju slučaja 2) koja je prožeta s nekoliko ponavljajućih događaja povezanih s nasiljem, kao i mnoštvom drugih problema i poteškoća. Konačno, još jedan strukturalni uzrok beskućništva identificiran je među osobama koje su djetinjstvo provele u institucionalizaciji, o čemu svjedoči iskustvo Jasminke (vidi studiju slučaja 1). Beskućništvo za Jasminku počinje od najranije dobi kada je radi neodgovarajuće roditeljske skrbi završila u domu za nezbrinutu djecu u kojem je provela cijelo djetinjstvo, nakon čega je kronično u nesigurnoj situaciji s povremenim epizodama uličnog beskućništva/smještaja u prihvatilištu. Njezin primjer ilustrira situaciju neuspjeha sustava (engl. *systems failures*) (Gaetz i dr., 2013) do kojeg dolazi kad sustavi skrbi i podrške zakažu, zbog čega se ranjive osobe moraju obratiti uslugama za osobe u beskućništvu, kad su druge službene institucije mogle spriječiti tu potrebu.

---

⁷ Ostale žene u ovoj studiji izjavile su da su bile svjedokinje alkoholizma i samoubojstva roditelja tijekom svog djetinjstva, kao i čedoubojstva i uksoricida.

U daljnjoj analizi bit će predstavljena tri slučaja naših sudionica, primjer jedne sudionice kojoj je ključna prijelomna točka za dospijevanje u beskućništvo bila financijska/stambena kriza, sudionica kojoj je ključna točka bio raspad obitelji uslijed obiteljskog nasilja te sudionica koja je odrasla u sustavu alternativne skrbi. Odabir triju slučajeva koja će se detaljno analizirati omogućava uvid u kompleksnost životnih situacija i puteva naših sudionica te holistički pristup u kojem se uzimaju u obzir sve okolnosti i konteksti koji su međusobno bili u interakciji i pridonijeli njihovu beskućništvu: od života u institucijama i prihvatilištima/prenočištima za beskućnike, života u nesigurnim i neadekvatnim uvjetima te iskustva života u apsolutnom beskućništvu, tj. bez krova nad glavom. Ostale žene (5) spomenute su i/ili citirane u uvodu rezultata istraživanja i/ili se njihove priče koriste u tumačenju rezultata. U naracijama naših sudionica možemo jasno prepoznati intersekciju različitih oblika ranjivosti: poput one povezane s rodom, etnicitetom, dobi, zdravljem i siromaštvom. U ovoj analizi fokus je na glasovima samih naših sugovornica i njihovim iskustvima te su one same tijekom istraživanja objašnjavale okolnosti i ključne trenutke koji su doveli do njihovih iskustava beskućništva.

5. TRI STUDIJE SLUČAJA – BIOGRAFSKA ANALIZA

5.1. Jasminka – odrastanje u domu za djecu bez roditeljske skrbi

Jasminka je u analizi odabrana jer njezina priča i životni put vrlo dobro ilustriraju isprepletenost različitih faktora i ranjivosti koji su pridonijeli beskućništvu. Njezin je narativ dobar primjer kako najranija negativna iskustva u obitelji te odrastanje u instituciji vrlo lako dovode do beskućništva. Zamjetan je također i manjak sustavnih rješenja koja bi osigurala osobama koje odrastaju u domovima i/ili udomiteljskim obiteljima pravu šansu za dostojanstven život. Naime, u njezinu slučaju možemo govoriti o osobito dobrom primjeru kako intersekcija (Crenshaw, 1989) različitih oblika ranjivosti dovodi do iskustava beskućništva i pridonosi začaranom krugu s kojim se često suočavaju osobe u beskućništvu. Jasminka se naime ubraja u nekoliko marginaliziranih skupina istovremeno: riječ je o mladoj ženi, Romkinji, koja je odrasla u domu i udomiteljskim obiteljima, osobi homoseksualne orijentacije te osobi s iskustvom beskućništva.

Jasminka je u vrijeme provođenja prvoga od triju intervjua u srednjim dvadesetima te su iza nje brojna i dugotrajna iskustva života u beskućništvu. Dolazi iz disfunkcionalne obitelji – roditelji su joj bili nasilni ovisnici o drogi, a majka se bavila i seksualnim radom. Jasminka je zbog toga u dobi od jedne godine završila u SOS dječjem selu. Svoje odrastanje ona vidi i pozitivno i negativno te je svjesna brojnih nedostataka prisutnih u takvom načinu odrastanja:

Šta taj dom, a kad si dijete igra ti je najbitnija, ono što kažu da sve rade za tebe, al nešto ne rade bitno im je da pokupe plaću i odu...

U razdoblju boravka u SOS selu završila je osnovnu i nešto srednje škole, a od ranih dana bavila se najrazličitijim poslovima. Navodi i da je u tom periodu doživjela seksualno nasilje i silovanje. Kao prekretnicu, kao i mnoga djeca koja odrastaju pod državnom skrbi, Jasminka navodi svoju 18. godinu, kad je poslana iz SOS sela u udomiteljsku obitelj. U takvom se aranžmanu zadržava tri godine koje opisuje kao "lijepe". No, željela se osamostaliti te iz tog razloga napušta udomiteljsku obitelj:

I nakon tri godine sam jednostavno htjela stat na noge (...) ja nakon tri godine želim nešto postić u životu, a ne bit cijeli život u hraniteljskoj obitelji umrijet u hraniteljskoj obitelji kako to inače ide. I kad su oni (Centar za socijalnu skrb) vidjeli da se ja ne zafrkavam s tim ja sam sutra dan samo pokupila stvari, novac, čak mi je centar uzeo i pola, pola novaca koji se skupljao za moje kumstvo, umjesto da sam dobila 25 hiljada kuna oni su mene ostavili na 9 hiljada kuna.

Nakon odlaska iz udomiteljske obitelji počinje period nestabilnosti, tijekom kojega vrlo često mijenja mjesto stanovanja, živi kod prijateljica te pokušava zaraditi novac sezonskim poslovima i zaraditi za najam. Dolazi u [*Ime grada*] u nadi da će se bolje snaći i imati bolje prilike, no po dolasku u [*Ime grada*] prvi se put susreće sa životom na cesti. U to vrijeme boravi u napuštenim zgradama, na kolodvorima, a odlazi i u prihvatilište za osobe u beskućništvu u kojem se zadržava tri mjeseca. Razlog odlaska iz prihvatilišta oslikava ono što se u literaturi (Bowpitt i dr., 2011) prepoznalo kao povećana ranjivost žena u ustanovama za osobe u beskućništvu, čiji su korisnici uglavnom pretežito muškarci. Tako ona kaže:

Pa prihvatilište je ok što se tiče djelatnika, to je sve ok, ali problem su štíćenici u njima, a tamo imaš svakakvih od ubojica ovisnika svakakvih, a ja i oni to za moju psihu nije bilo dobro, ja sam se jedanput pokupila nakon 3 mjeseca i... (o odlasku) Da zato što me jednostavno gušilo, stezalo, paranoja me lovila ono.

Nakon izlaska iz prihvatilišta, doživljava tragediju i samoubojstvo bliske osobe, nakon čega provodi više od godinu i pol dana u uličnom beskućništvu, boraveći u društvu ostalih osoba koje su se našle u sličnoj situaciji. Razlog koji navodi za tako dugotrajan boravak na cesti jest njezino psihičko stanje: nakon teškog iskustva nije imala podršku u obliku potpore mentalnom zdravlju, niti podršku bližnjih, te je traumatični događaj za nju prouzročio i manjak motivacije u borbi za preživljavanje. Tako navodi kako se u tom periodu "predala" te joj je život na cesti bio način na koji se nosila s emocionalno teškom situacijom i gubitkom. Pritom, Jasminka u

intervjuu često ističe kako se sramila svoje situacije te kako bi u tom periodu često izbjegavala pučke kuhinje i druge institucije koje pružaju pomoć. Ona bi skrivala svoju situaciju, često i od drugih osoba u beskućništvu, pri čemu je ključni razlog bio upravo njezin etnicitet:

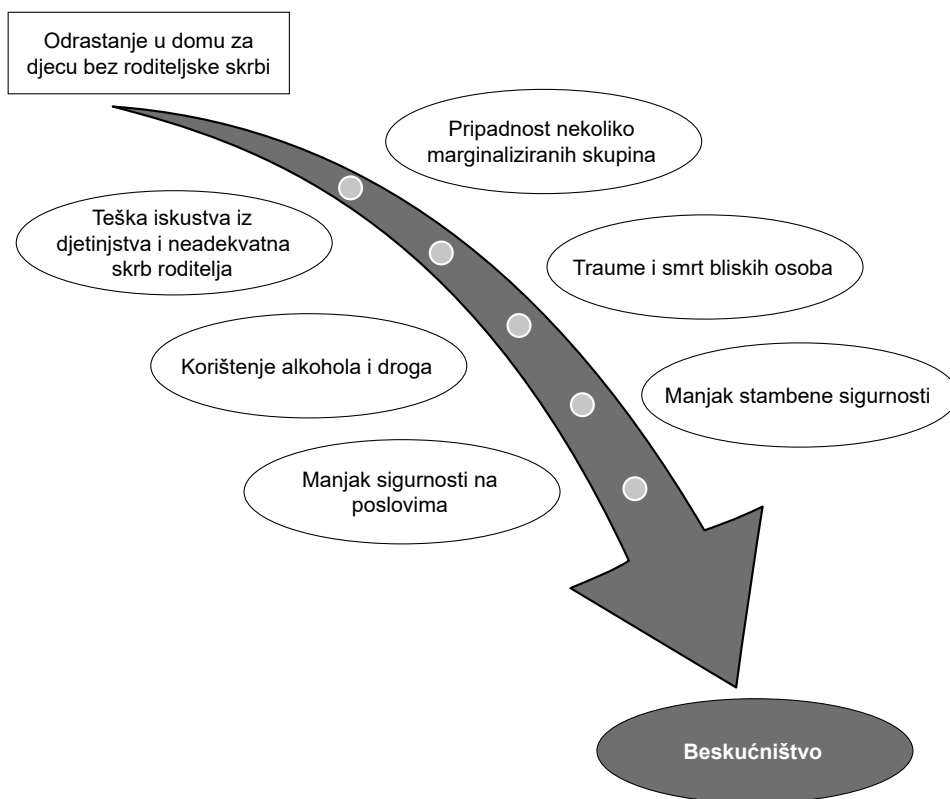
Da, pa nažalost ima puno ljudi koji imaju predrasuda, moja najveća, moja najveća ajmo reć što su me najviše napadali samo zato što sam Rom. (...) Rom, samo gleda te tako. Vidi Cigana, vidi ovo, vidi ono. Jesam Cigan, ali sam više poštenija od svih njih tamo, bar znaju da ja nikad neću ukrast.

Svjesna brojnih predrasuda koje postoje prema Romima, i kako ih se često povezuje upravo s nekonvencionalnim oblicima života, ona je nastojala izmaknuti stereotipima te se predstaviti kao radišna i uspješna. U vremenu koje provodi na cesti, ona priznaje i konzumaciju raznih lakših droga i alkohola i konformiranje načinu života koje susreće među ljudima koji su u istoj situaciji i spavaju u vagonima. Tog se perioda nerado prisjeća te navodi kako je bio prožet različitim neugodnim i traumatičnim iskustvima. Nakon perioda od godinu i pol, Jasminka se odlučuje ponovo boriti i uspijeva se maknuti s ulice. Pritom, njezina putanja dalje nije nimalo jednostavna, usprkos pronalasku posla i zaradi novca, ona se i dalje vrlo često nalazi u nesigurnom stanovanju te mora prihvatiti i smještaj koji joj ne odgovara. Tako navodi i iskustvo smještaja u cimerstvu s osobom s kojom se osjeća vrlo nelagodno jer smatra da radi odbijanja seksualnih odnosa doživljava nepravedan tretman i zlonamjernost, no nema izbora nego ostatati tamo dok ne zaradi dovoljno za drukčiji smještaj.

U vrijeme provođenja posljednjeg intervjuja, Jasminka je jedna od rijetkih osoba u našem sveukupnom uzorku (uključujući i muškarce) koja izlazi iz beskućništva u više navrata, no njezina stambena situacija ostaje vrlo nestabilna, ovisna o tome radi li i može li si priuštiti smještaj. Nadalje, suočena s poteškoćama financijske prirode, ali i s usamljenošću i nedostatkom potpore, sama spominje kako je njezino psihičko stanje, stabilnost i potpora koju može dobiti ključna u tome da se nastavlja boriti. U jednom intervjuu, ona i spominje kako je ključno ne predati se te kako ju spašava upravo to što je borac i pokušava se kontinuirano motivirati i ne dopustiti si tugu i osjećaje bespomoćnosti. Njezina iskustva naglašavaju njezinu otpornost i snagu, koja su, kad sagledamo kontekst i različita strukturalna ograničenja s kojima se susretala, diskriminaciju prema određenim skupinama u društvu i siromaštvo, čak i zapanjujuća.

Životna priča Jasminke oslikava težak put koji prolaze mladi iz alternativne skrbi, koji su nakon izlaska često prepušteni sami sebi. Mladi iz alternativne skrbi često dolaze iz obitelji koje su preopterećene materijalnim i emocionalnim proble-

mima s kojima se ne mogu adekvatno nositi te kao djeca mogu biti žrtve različitih oblika zlostavljanja (uglavnom fizičkoga, seksualnog ili emocionalnog) ili mogu biti zanemarivana (Stein, 2005).

Grafika 1. Jasminkin put u beskućništvo

5.2. Nataša – ponavljajući ciklusi partnerskog nasilja

Nataša je rođena u *[Ime grada]* i u vrijeme intervjua je u kasnim tridesetim godinama. U svom iskazu ona opisuje vrlo teška iskustva od najranijeg djetinjstva koja su prožeta nesigurnošću i nasiljem:

Dosta toga sam prošla, u biti mogu, ne mogu da se pohvalim s tim, ali u stvari na žalost tako kako je, više loših stvari nego dobrih u životu

O obiteljskoj situaciji ne priča puno, no s majkom, koja živi u drugom gradu još je uvijek u kontaktu. Njezina priča iz djetinjstva prožeta je traumatskim iskustvom, očuh, tj. majčin partner pokušao ju je silovati još kad je bila dijete. Zbog toga Nataša rijetko viđa majku koja još živi s istim partnerom. U mladosti ulazi u vezu koja traje preko desetljeća i u kojoj rađa petero djece. U kasnim dvadesetima prekida vezu s dugogodišnjim partnerom, naglašavajući kako je u njoj kontinuirano trpjela nasilje:

Znači partner s kojim sam bila 11 godina, živjela i s njim sam i osnovala obitelj, držo mi je nož pod vratom. Ono doslovce grkljan da mi prereže.

Ubrzo ulazi u novu vezu i brak te rađa još jedno dijete. Brak se uskoro raspada, a dijete, u dobi od samo 6 mjeseci, oduzima joj socijalna služba. Iako Nataša ne opisuje detaljno to za nju bolno iskustvo, jedan od ključnih razloga zbog kojeg su joj oduzeta djeca, spominje, manjak je smještaja i financijskih sredstava.

Zbog okolnosti u kojima se našla, Nataša nakon toga na cesti provodi tri godine u kontinuitetu, a spava pretežno u vagonima na Glavnom kolodvoru u *[Ime grada]*. U srednjim tridesetima ulazi u vezu sa zadnjim partnerom s kojim ostaje do trenutka kad joj on ozbiljnije zaprijeti nožem, kad ga napušta i vraća se na cestu:

I njega je to okrenulo, on je otišo u kuhinju i uzeo veliki kuhinjski nož. I došo je u dnevni boravak, onako pijano u tom alkoholiziranom stanju, i reko je da će me zaklat, eto. I tu je mene uhvatio strah, jako velik strah, zato sam ja odmah u startu odlučila, spakirala se, s dvije vrećice sam se spakirala, međutim onda sam ja poslije naknadno došla po ostale stvari, sa jednom prijateljicom. I ono to je bilo to.

Ono što je Nataši uvelike odredilo životna iskustva upravo je kontinuirani ciklus i začarani krug u kojem ulazi u veze s muškarcima koji su prema njoj nasilni. Svjesna je da joj se ponavlja ista situacija. Zbog toga je očajna, no ne vidi izlaz. Sa svakim incidentom u odnosu i kad se osjeti životno ugroženom, Nataša napušta partnera, i onda se nalazi u beskućništvu.

Neko bi rekao kako možeš voljet osobu koja je nasilna prema tebi, agresivna i tako dalje. Ja sam to gledala malo drugačije zato što sam shvatila neke stvari. Jer on isto kao dijete nije imao sjajno djetinjstvo, majka mu je isto alkoholičar, otac je isto njegov zlostavljao majku.(...) Ja sam to prošla jako puno. Ja sam bila žrtva obiteljskog nasilja 11 godina. I eto nakon tih 11 godina ponavlja se ista priča. Samo jednostavno pitam samu sebe zašto, zašto uvijek ja.

Nataša je ogorčena i na sustav socijalne skrbi za koji tvrdi da joj nije nimalo pomogao. Objasnjava kako joj je ponuđen odlazak u sigurnu kuću, ali ona misli da unutar nje mora biti zatvorena te da joj ne bi bilo dopušteno da instituciju napušta i nalazi posao, a njezin je cilj bio maknuti se i izvući iz trenutačne situacije:

Međutim ja sam njima rekla, ja njega ne želim prijaviti. Ja sam njima plakala, preklinjala, molila sam ih samo smještaj na mjesec dana, samo da ja sebe oporavim, ja ću si naći posao, da ja malo sebi dođem... Veli ne vaša je jedina opcija da vi njega prijavite, da odete u sigurnu kuću. Ja kažem oprostite ja ako odem u sigurnu kuću, ja moram tamo da budem, jel tako. Nema izlaska. Kako ću ja van, očete me vi pratiti na posao, naći to je nemoguća misija.

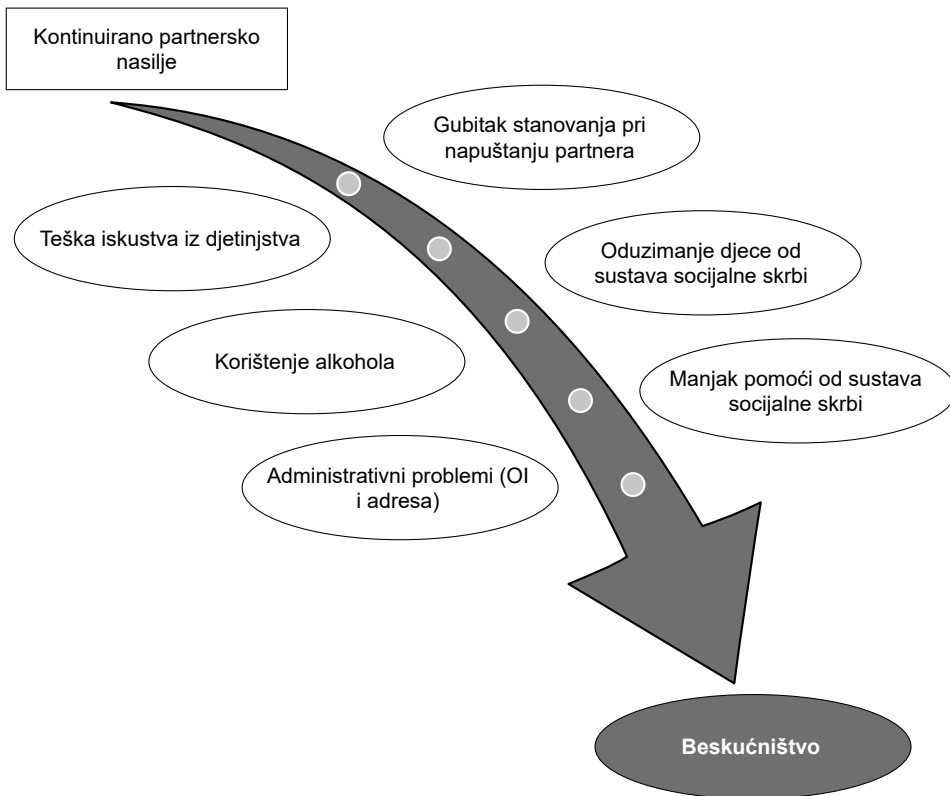
Nataša je željela da socijalne radnice shvate njezinu situaciju i povijest intimnoga partnerskog nasilja, ali smatra kako su one bile posve ravnodušne prema njezinim potrebama. Natašino nepovjerenje i ogorčenost na institucije ilustrira i opći trend iskustava žena beskućništvu prema institucijama. Kako je pokazalo istraživanje sa ženama u beskućništvu u Hrvatskoj, iskustva žena upućuju na potpuno nepovjerenje u institucije i sustav socijalne skrbi (Šikić-Mićanović i Geiger Zeman, 2011).

Njezina iskustva i put u beskućništvo primjer su kontinuiranog nasilja i trauma od najranijeg djetinjstva. Također, u njezinu i sličnim slučajevima trebalo bi se osvrnuti i na međugeneracijski efekt nasilja – njezina djeca koja sada odrastaju u institucionalnoj skrbi pod povećanim su rizikom od toga da i sami dožive iskustvo beskućništva. Nasilje koje je doživljavala Nataša i kojem su svjedočila njezina djeca, faktor je koji nadalje može utjecati na perpetuiranje obrazaca nasilja u životima te djece. U literaturi i brojnim studijama pokazano je kako partnersko nasilje negativno utječe na razvoj djece – od posljedica izloženosti nasilju djece na razvoj i funkcioniranje mozga djece, do posrednog utjecaja preko majke – posljedice izloženosti nasilju za žrtve roditelje ogledaju se u narušenoj sposobnosti za optimalnu skrb za dijete (Mueller i Tronick, 2019). Nadalje, studije pokazuju kako su djeca koja su trpjela i bila izložena nasilju u odrastanju i sama u riziku od neprilagođenog ponašanja u odrasloj dobi, a rizik se povećavao ako se radilo o višestrukim oblicima zlostavljanja (Augustin, Thornberry i Henry, 2019). Nataši su djeca oduzeta

pa je za njih posljedica nasilja u njihovoj obitelji odrastanje pod državnom skrbi, što dodatno otežava njihovu situaciju i stavlja ih u rizik od beskućništva (kao što je prikazano u slučaju 1).

Natašina priča slična je pričama mnogih žena koje se zbog partnerskog nasilja nalaze u iznimno teškim situacijama i ne dobivaju adekvatnu pomoć niti zbog doživljenog partnerskog nasilja niti zbog beskućništva. Umjesto pomoći, dodatno su stigmatizirane i diskriminirane, što vodi u perpetuirano i kontinuirano beskućništvo. Unatoč svojim lošim iskustvima treba naglasiti kako se Nataša ne predaje te vidi i prepoznaje vlastitu vrijednost i snagu:

Ali s obzirom, kada čovjek doživi te neke traume, iz djetinjstva, općenito iz nekog tog svakodnevnog života il nešto, onda u biti shvatiš tko si i šta si i koliko vrijediš. Ali ti trebaš znati cijeniti i poštivat sebe da bi drugi tebe mogli cijeniti. Međutim ja sam uvijek sve druge stavljala na prvo mjesto, sebe stavljala na zadnje mjesto i eto zato na žalost odbilo mi se to o glavu.

Grafika 2. Natašin put u beskućništvo

5.3. Jasenka – stambena i financijska kriza i zdravstveni problemi

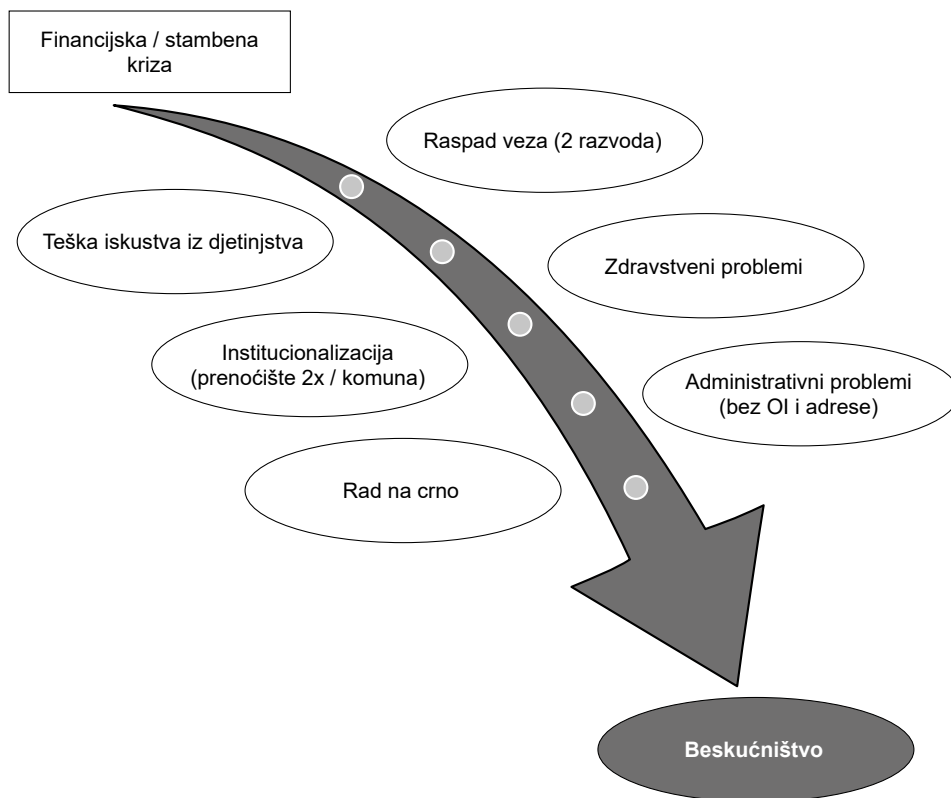
Jasenka je u vrijeme intervjua u srednjim šezdesetim godinama, a životne ju poteškoće prate još od djetinjstva. U životu je iskusila ekstremnu emocionalnu i psihološku traumu (nasilnu smrt roditelja) i daljnje emocionalno zlostavljanje tijekom djetinjstva. Jasenka je zbog svih tih trauma u adolescenciji često posjećivala psihologa, a posljedice tih ranih iskustava osjeća i danas. To je jedan od razloga zašto se u životu odala alkoholu, čak i pokušala samoubojstvo. Jasenka je završila srednju školu, ušla u brak i bila zaposlena. Nakon rađanja djece, živjela je s mužem u inozemstvu sve dok brak nije završio razvodom. Nakon toga se vratila u rodni grad gdje, između ostaloga, zbog rata nije mogla pronaći posao. Zbog toga je dugi niz godina radila različite poslove "na crno" (npr. čišćenje). Ulazi u drugi brak koji se raspada nakon nekoliko godina. U to vrijeme njezin problem s alkoholom, koji je uvijek tinjao, a posljedica je doživljene depresije i traume, postaje ozbiljnijim. Ključni moment, u kojem Jasenka zapada u ozbiljnije probleme sa stanovanjem, događa se tek u srednjim pedesetim godinama. Naime, Jasenka je živjela u vlastitom stanu koji je zajmom htjela renovirati za svoju djecu, no radi neinformiranosti na prijevaru gubi stan i veliku količinu novca:

To su ti ustvari kamatari, oni naprave ugovor, oni naprave na takav način ugovor da ako ti nisi dovoljno izverziran u tome ti ćeš potpisat, tebi će se sve činit u redu. Ali u biti i on, jer ja sam isto takva, ja sam čekala kad će mi se uplatnice da ja to mogu uplaćivati. Jer ja sam to i mogla otplatiti, to nije bila nekakva ogromna svota, ali to njima nije bilo u điru. To je bio nekakav hipotekarni kredit i on je tražio da ja to ne plaćam i da on meni uzme stan. Tek onda bi, ja ne znam di bi onda bila. Ali onda eto, njegov, naši zapravo, kolegica iz gimnazije tu ima advokaturu i ona se prihvatila toga tako da smo ga stopirali u tom otimanju. Tako da nije dobio stan, ali dobio je novac. A ja sam stan morala prodat. Ali dobila sam makar neke novce. Dio, tako da sam dio...A izgubila sam oko 150 000 eura.

Taj događaj osobito određuje njezinu situaciju, jer do tog trenutka, usprkos nekim težim iskustvima iz djetinjstva, ona ne zapada u veće financijske probleme, no otad živi nesigurno i u opasnosti od upadanja u beskućništvo. Iduće 4 godine uglavnom živi kod prijatelja ili u najmu koji opisuje kao nesiguran i u kojem joj nedostaje privatnosti. Kad ga više ne može plaćati, završava u prenoćištu na 18 mjeseci. Iz prenoćišta izlazi jer se snalazi na način da čuva stariju oboljelu osobu u zamjenu za stanovanje, što je za nju dobar aranžman sve dok spomenuta osoba ne umire. Jasenka također ima i zdravstvene probleme koji su barijera zaposlenju, a mala mirovina nije dostatna za preživljavanje i osiguravanje stanovanja:

Sa 1000 kuna mirovine je nemoguće, nemoguće je čak i sobicu negdje nać, dakle opet si u zajedništvu tko zna kakvom, opet si u zajedništvu i šta ti ostaje, stan nema šanse, stanovi su, stanovi su 300 eura to je...

Između dva boravka u prihvatilištu Jasenka provodi i dvije godine u komuni, a trenutno u prenoćištu čeka mjesto u staračkom domu. Zbog zdravstvenih razloga teško pronalazi poslove. Ipak, unazad godinu dana pronašla je posao kao čistačica ("na crno"), koji nije toliko fizički i vremenski zahtjevan. Iz Jasenkine priče vidimo kako se nekoliko tema ispresijeca i zajedno pridonosi njezinu iskustvu beskućništva. Iako je ključni moment za Jasenku gubitak sigurnosti i stana uslijed prijave, njezinoj situaciji uvelike pridonose izazovi sa zdravljem zbog kojih ne može raditi i zarađivati. Nakon rastave braka ona gubi i vrstu sigurnosti koju je imala u braku, a problemi s depresijom i alkoholom dovode je i do ovisnosti koja ju, prema vlastitim riječima, prati godinama, a eskalira u težim životnim razdobljima. Iako je teško donijeti generalan zaključak i povezivati njezino iskustvo traume iz djetinjstva s poteškoćama koje je doživjela na svom putu, svakako je nužno uzeti ih u obzir pri razmatranju različitih spletova okolnosti koji ju dovode do beskućništva. Njezin primjer svjedoči i o izazovima s kojima se susreću umirovljenici s minimalnim mirovinama. U situacijama kad nemaju osiguran smještaj, iznos mirovine ni na koji način ne može biti dostatan za pokrivanje troškova stanovanja ako osoba nema vlastiti stambeni prostor. Troškovi Jasenkinih lijekova također nisu posve pokriveni zdravstvenim osiguranjem te joj često predstavljaju nepremostiv trošak. Jasenkin primjer, kao i primjeri naših ostalih sudionica, svakako su primjeri zakaživanja sustava. Pokazuju kako se, u slučajevima kad osoba upadne u krizu, ne pruža adekvatna i pravodobna potpora sustava, koja bi mogla spriječiti daljnji put u beskućništvo.

Grafika 3. Jasenkin put u beskućništvo

6. ZAKLJUČAK

Ovo je istraživanje pokazalo kako pristup proučavanju beskućništva pomoću "puteva" može pomoći u pružanju dinamičnijeg i sveobuhvatnijeg uvida u složenu kombinaciju okolnosti, iskustava i događaja koji odводе žene u beskućništvo. Studija pokazuje kako su žene u beskućništvu heterogena skupina i njihove su putanje i okolnosti koje su ih dovele do beskućništva različite i kompleksne. Pojedinačne puteve može biti teško razdvojiti ili kategorizirati jer se presijecaju jedan s drugim, ali i sa širim strukturnim čimbenicima. Iz tog razloga, u ovom nas je radu zanimalo kako se događaji, okolnosti i iskustva međusobno prožimaju i kulminiraju dovodeći žene do beskućništva. Mnoga životna iskustva mogu učiniti žene ranjivima na beskućništvo. U pričama naših sudionica, pojavljuju se teme poput raspada obitelji, odrastanja u institucijama, poteškoća s fizičkim i mentalnim zdravljem, zloup-

trebom supstanci, iskustva fizičkog i seksualnog nasilja te iskustvo kontinuiranog siromaštva. Osim individualnih puteva, ključni su i strukturni čimbenici koji unutar hrvatskog konteksta uključuju nesigurno tržište rada, nedostatak stambenog prostora koji si mnogi ne mogu priuštiti, nedostatak socijalnog stanovanja, neadekvatnu mrežu socijalne skrbi, nedovoljnu skrb nakon institucionalizacije, nedostatak učinkovitih, pouzdanih državnih službi za beskućništvo, diskriminaciju i nejednakost. Nadalje, treba istaknuti i kombinirani učinak različitih spomenutih faktora koji ojačava svakom uzastopnom ili novom epizodom beskućništva.

Sve tri priče naših sudionica različite su, no u njihovim naracijama možemo pronaći zajedničke faktore. Sve su tri u djetinjstvu iskusile traume te nisu odrasle u podržavajućim obiteljima i okolnostima. Brojni su autori prepoznali kako se visoke razine i dugotrajnost izloženosti traumi i viktimizaciji kontinuirano pronalaze u pričama žena u beskućništvu te kako predstavljaju konstantnu brigu u njihovim životima (Padgett i dr., 2006; Schmidt i dr., 2015). Ti se nalazi potvrđuju i kod naših sudionica čije su priče prožete upravo tim faktorima: traumama iz djetinjstva, odrastanjem u siromaštvu te seksualnim i fizičkim nasiljem. Nadalje, situacija naših sudionica otežava se i prepliće i s drugim oblicima ranjivosti, poput pripadnosti romskoj etničkoj skupini, homoseksualne orijentacije, starije dobi, majčinstva, statusa samkinje, nemogućnosti da se pronađe održivo zaposlenje, manjka financijske sigurnosti, manjka savjetovanja/potpore i društvenog kapitala, društvene izolacije itd. Intervjui s našim sugovornicama uputili su na nekoliko preklapajućih izazova i nedaća koje su najčešće nastajale rano u životu i manifestirale se na različite načine tijekom djetinjstva i odrasle dobi. Iz primjera naših sudionica moguće je zaključiti kako različiti faktori, koji sami za sebe možda ne bi doveli do beskućništva, kad djeluju međusobno, i u interakciji s brojnim strukturalnim faktorima, umnogome utječu na vjerojatnost da se u određenim situacijama, u trenucima krize, životne putanje preliju u beskućništvo. Identificiranje upravo onih prekretnica koje pokreću epizodu beskućništva svakako je važno – one predstavljaju kritične trenutke kad rana intervencija i kontinuirana potpora mogu spriječiti ishod beskućništva. No važno je istaknuti i kako neposredni “okidači” beskućništva prikrivaju niz temeljnih problema, iskustava i procesa, koji svi utječu na vjerojatnost ishoda beskućništva (Reeve i dr., 2006). Napori za rješavanje i prevenciju beskućništva, kao što je prikazano u ovom radu, zahtijevaju mnogo detaljnije i nijansirane razumijevanje temeljnih problema, potreba, ranjivosti i procesa koji su u interakciji i kulminiraju iskustvom beskućništva.

Ovo istraživanje, provedeno u dvama hrvatskim gradovima, nije reprezentativno za sve beskućnice u Hrvatskoj jer imamo dovoljno istraživačkih dokaza da su ljudi koji doživljavaju beskućništvo vrlo heterogena skupina s nizom iskustava. Stoga svaki pokušaj izvlačenja zaključaka iz ovih nalaza treba oprezno provoditi.

Slično tome, surađivali smo s malim brojem žena i razumijemo da se nalazi iz relativno malog uzorka nipošto ne mogu generalizirati na populaciju u tradicionalnom smislu. Ipak, pružili su bogate kontekstualizirane istraživačke materijale o osobnim iskustvima i doveli do boljeg razumijevanja toga kako žene koje su iskusile beskućništvo percipiraju ulogu i međudjelovanje individualnih i strukturalnih čimbenika koji dovode do beskućništva i održavaju ga.

FINANCIJSKA POTPORA

Ovaj rad je financiran u okviru Hrvatsko-švicarskog istraživačkog programa Hrvatske zaklade za znanost i Švicarske nacionalne zaklade za znanost putem sredstava Švicarsko-hrvatskog programa suradnje.

SUKOB INTERESA

Autorice izjavljuju da nema sukoba interesa.

ETIČKO ODOBRENJE

Etičko odobrenje je izdalo Etičko povjerenstvo Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar.

PRISTUP PODATCIMA I TRANSPARENTNOST

Djelomičan pristup analitičkim materijalima moguć na zahtjev autoricama.

LITERATURA

- Anderson, DG i Imle M (2001). Families of Origin of Homeless and Never Homeless Women, *Western Journal of Nursing Research*, 23 (4): 394-413. <https://doi.org/10.1177/019394590102300406>
- Augustin, MB, Thornberry, TP i Henry, KL (2019). The Reproduction of Child Maltreatment: An Examination of Adolescent Problem Behavior, Substance Use, and Precocious Transitions in the Link Between Victimization and Perpetration, *Development and Psychopathology*, 31 (1): 53-71. <https://doi.org/10.1017/S0954579418001633>
- Baptista, I (2010). Women and Homelessness. U: O'Sullivan, E, Busch-Geerstema, V, Quilgars D i Pleace, N (ur.). *Homelessness Research in Europe*. Brussels: FEANTSA, 163-186.

- Belcher JR, Greene JA, McAlpine C i Ball K (2001). Considering Pathways Into Homelessness: Mothers, Addictions, and Trauma, *Journal of Addictions Nursing*, 13 (3): 199-208. <https://doi.org/10.3109/10884600109052654>
- Bowpitt G, Dwyer PJ, Sundin E i Weinstein W (2011). Comparing Men's and Women's Experiences of Multiple Exclusion Homelessness, *Social Policy and Society*, 10 (4): 537–546. <https://dx.doi.org/10.1017/S1474746411000285>
- Braun V i Clarke V (2006). Using Thematic Analysis in Psychology, *Qualitative Research in Psychology*, 3 (2): 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Bretherton, J (2017). Homelessness and Gender Reconsidered, *European Journal of Homelessness*, 11 (1): 1-22.
- Brush BL, Gultekin LE, Dowdell EB, Saint Arnault DM i Satterfield K (2018). Understanding Trauma Normativeness, Normalization, and Help Seeking in Homeless Mothers, *Violence Against Women*, 24 (13): 1523-1539. <https://doi.org/10.1177/1077801217738583>
- Clapham D (2002). Housing Pathways: A Post-modern Analytical Framework, *Housing, Theory and Society* 19 (2): 57-68. <https://doi.org/10.1080/140360902760385565>
- Clapham D (2003). Pathways Approaches to Homelessness Research, *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 13 (2): 119-127. <https://doi.org/10.1002/casp.717>
- Crenshaw K (1989). Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics. *University of Chicago Legal Forum*, 1 (8). <http://chicagounbound.uchicago.edu/uclf/vol1989/iss1/8> (20.7.2023.)
- Finfgeld-Connett D (2010). Becoming Homeless, Being Homeless, and Resolving Homelessness Among Women, *Issues in Mental Health Nursing*, 31 (7): 461-469. <https://doi.org/10.3109/01612840903586404>
- Gaetz S, Donaldson J, Richter T i Gulliver T (2013). *The State of Homelessness in Canada*. Toronto: Canadian Homelessness Research Network Press.
- Hecht L i Coyle B (2001). Elderly Homeless: A Comparison of Older and Younger Adult Emergency Shelter Seekers in Bakersfield. California, *American Behavioral Scientist*, 45 (1): 66–79. <https://doi.org/10.1177/00027640121957024>
- Martijn C i Sharpe L (2006). Pathways to Youth Homelessness, *Social Science i Medicine*, 62, 1–12. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2005.05.007>
- Mayock P i Corr ML (2013). *Young People's Homeless and Housing Pathways: Key Findings From a 6-year Qualitative Longitudinal Study*. Dublin: Department of Children and Youth Affairs. <https://www.lenus.ie/bitstream/handle/10147/296916/YPHomelessHousingPath.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (11.6.2023)
- Mayock P i Sheridan S (2012). *Women's Homeless 'Journeys': Key Findings from a Biographical Study of Homeless Women in Ireland*. Dublin: School of Social Work and Social Policy, Children's Research Centre, Trinity College Dublin. https://www.drugsandalcohol.ie/17047/1/research_paper_one_women_and_homelessness_in_ireland.pdf (15.6.2023.)
- Mayock P i Parker S (2020). Homeless Young People 'Strategizing' a Route to Housing Stability: Service Fatigue, Exiting Attempts and Living 'Off Grid', *Housing Studies*, 35 (3): 459-483. <https://doi.org/10.1080/02673037.2019.1612036>
- Meanwell E (2012). Experiencing Homelessness: A Review of Recent Literature, *Sociology Compass*, 6 (1): 72-85. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9020.2011.00432.x>

- Mueller I i Tronick E (2019). Early Life Exposure to Violence: Developmental Consequences on Brain and Behavior, *Frontiers in Behavioral Neuroscience*, 13: 156. <https://doi.org/10.3389/fnbeh.2019.00156>
- O'Grady B i Gaetz S (2004). Homelessness, Gender and Subsistence: The Case of Toronto Street Youth, *Journal of Youth Studies*, 7 (4): 397-416. <https://doi.org/10.1080/1367626042000315194>
- Padgett D (2007). There's No Place Like (A) Home: Ontological Security Among Persons With Serious Mental Illness in the United States, *Social Science and Medicine*, 64 (9): 1925–1936. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2007.02.011>
- Padgett DK, Hawkins RL, Abrams C i Davis A (2006). In Their Own Words: Trauma and Substance Abuse in the Lives of Formerly Homeless Women with Serious Mental Illness, *American Journal of Orthopsychiatry*, 76 (4): 461-467. <https://doi.org/10.1037/1040-3590.76.4.461>
- Philip B, Morris G, Scullion L i Somerville P (2012). Losing and Finding a Home: Homelessness, Multiple Exclusion, and Everyday Lives, *Australian Journal of Social Issues*, 43 (4): 563–582.
- Piat M, Polvere L i Kirst M (2015). Pathways Into Homelessness: Understanding How Both Individual and Structural Factors Contribute to and Sustain Homelessness in Canada, *Urban Studies*, 52 (13): 2366–2382. <https://doi.org/10.1177/0042098014548138>
- Reeve K, Casey R i Goudie R. (2006). *Homeless Women: Still Being Failed Yet Striving to Survive*, London: Crisis.
- Reeve K (2018). Women and Homelessness: Putting Gender Back on the Agenda, *People, Place and Policy*, 11 (3): 165-174. <https://doi.org/10.3351/ppp.2017.8845235448>
- Roger N i Patterson DA (2010). The Ecology of Homelessness, *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 20 (2): 105-152. <https://doi.org/10.1080/10911350903269757>
- Robben ACGM i Sluka JA (ur.) (2012). *Ethnographic Fieldwork: An Anthropological Reader*. Malden, MA: Wiley-Blackwell.
- Schmidt R, Hrenchuk C, Bopp J i Poole N (2015). Trajectories of Women's Homelessness in Canada's 3 Northern Territories, *International Journal of Circumpolar Health*, 74 (1). <https://doi.org/10.3402/ijch.v74.29778>
- Šikić-Mičanović L i Geiger Zeman M (2011). Rodne asimetrije i beskućništvo u Hrvatskoj. U: Radačić I; Vince Pallua J (ur.). *Ljudska prava žena. Razvoj na međunarodnoj i nacionalnoj razini 30 godina nakon usvajanja Konvencije UN-a o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena* Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Vlada Republike Hrvatske, Ured za ravnopravnost spolova, 239-257. https://www.pilar.hr/wpcontent/images/stories/dokumenti/zbornici/prava_zena/prava_zena_239.pdf (10.7.2023)
- Somerville P (2013). Understanding Homelessness, *Housing, Theory and Society*, 30 (4): 384–415. <https://doi.org/10.1080/14036096.2012.756096>
- Stein M (2005). *Resilience and Young People Leaving Care: Overcoming the odds*. York: Joseph Rowntree Foundation.
- Teruya C i Hser YI (2010). Turning Points in the Life Course: Current Findings and Future Directions in Drug Use Research, *Current Drug Abuse Reviews*, 3(3), 189-195. <https://doi.org/10.2174/1874473711003030189>
- Tessler R, Rosenheck R i Gamache G (2001). Gender Differences in Self-Reported Reasons for Homelessness, *Journal of Social Distress and Homelessness*, 10 (3): 243-254. <https://doi.org/10.1023/A:1016688707698>

- Thomson R, Bell R, Holland J, Henderson S, McGrellis S i Sharpe S (2002) Critical Moments: Choice, Chance and Opportunity in Young People's Narratives of Transition, *Sociology*, 36 (2): 335–354. <https://doi.org/10.1177/0038038502036002006>
- Tutty LM, Ogden C, Giurgiu B, Weaver-Dunlop G (2014). I Built My House of Hope: Abused Women and Pathways into Homelessness. *Violence Against Women*, 12: 1498-517. <https://doi.org/10.1177/1077801213517514>

“I’ve Been Through a Lot... More Bad Than Good Things in Life” - Women’s Pathways to Homelessness in the Croatian Context

Lynette ŠIKIĆ-MIĆANOVIĆ <https://orcid.org/0000-0002-3836-0701>

Institute of Social Sciences Ivo Pilar, Zagreb, Croatia

lyn.sikic-micanovic@pilar.hr

Paula GREINER <https://orcid.org/0000-0003-2692-4757>

Institute of Social Sciences Ivo Pilar, Zagreb, Croatia

paula.greiner@pilar.hr

ABSTRACT

The article analyses in detail the lives and experiences of women who are homeless, with a special focus on their “pathways” to homelessness and the “turning points” that led to it. The research is based on qualitative materials collected as part of an international project on homelessness. *CSRP: Exploring Homelessness and Pathways to Social Inclusion: A Comparative Study of Contexts and Challenges in Swiss and Croatian Cities (No. IZHRZO_180631/1)*. It relies on ethnographic fieldwork, participant observation, and semi-structured and walk-along interviews conducted with homeless women. In addition to their own explanations, this research holistically analyses their biographies to understand how various challenges permeated their lives, eventually leading to homelessness. This article presents three case studies that provide detailed insight into the complex combination of circumstances, experiences, and events that lead to homelessness. It also shows the heterogeneity of their “paths” and how the interaction and culmination of individual challenges and structural factors in the Croatian context can lead to the most extreme forms of homelessness. Finally, this article demonstrates that efforts to address and prevent homelessness require a much more detailed and nuanced understanding of the underlying issues, needs, vulnerabilities, and processes that interact to culminate in the experience of homelessness.

Key words: ethnography of pathways to homelessness, triggers of homelessness, turning points to homelessness, case studies of homelessness, biographical study of homeless women

